

MICHAEL WELKER

ŠTO SE DOGAĐA PRI VEČERI GOSPODNJOJ?

SVEZAK III

MICHAEL WELKER

ŠTO SE DOGAĐA PRI VEČERI GOSPODNOJ?

Recenzenti

Dr. Veronika Nela Gašpar
Dr. Davorin Peterlin

Urednik

Dr. Lidija Matošević

MICHAEL WELKER

**ŠTO SE DOGAĐA
PRI VEČERI GOSPODNJOJ?**

Preveo: Kiril Miladinov

TEOLOŠKI FAKULTET
"MATIJA VLAČIĆ ILIRIK"
ZAGREB
2006

Naslov izvornika: Michael Welker: Was geht vor beim Abendmahl? / 2., vollständig überarbeitete und erweiterte Ausgabe. Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus GmbH, 2004.

Nakladnik: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Radićeva 34, Zagreb

Za nakladnika: Dr. Lidija Matošević

Prijevod: Kiril Miladinov

Teološka redakcija: Lidija Matošević

Teološko-jezična lektura: Ruben Knežević

Grafička obrada, tisak i oprema: Grafički obrt "Pauk", Mala Cerna 26, Cerna

© Gütersloher Verlagshaus GmbH, Gütersloh, 1999

© za hrvatski prijevod Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Radićeva 34, Zagreb, 2006

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

SADRŽAJ

	<i>Str.</i>
PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU	9
UVOD: Što se događa pri Večeri Gospodnjoj?	10
<i>Jedan od vrhunaca kršćanskog života – ili prije «žalosni domjenak» (Kant)?</i>	
Večera Gospodnja: promatrana izvana	10
Večera Gospodnja: «Izvor i vrhunac crkvenog života?»	11
Žalosna i ohrabrujuća osobna iskustva	13
Zazorna zbiljnost uskrsllog Isusa Krista kao ključ za razumijevanje Večere Gospodnje	16
Snaga biblijskih tekstova	22
Od sukobâ između velikih crkava do ekumenskog sporazumijevanja o Večeri Gospodnjoj	23
DIO 1	27
Večera Gospodnja – ljudi zahvaljuju Bogu i simbolički slave zajednički objed u ugroženom svijetu	
Poglavlje 1. «Ovo činite ...» Tko treba činiti što?	28
<i>Simbolički zajednički objed – ili samo priprema na to?</i>	
Misna žrtva i pričest – misna žrtva i bez pričesti? Tradicionalno rimokatoličko stajalište	28
Što podupiru biblijski tekstovi?	31
Jednodušnost među reformacijskim, poslijereformacijskim i pravoslavnim crkvama: «Večera Gospodnja bogoslužni je čin zajednice okupljene u Isusovo ime.»	32
Oprezna promjena rimokatoličkog stajališta u posljednjoj trećini 20. stoljeća	33
Starokršćanska praksa Večere Gospodnje: jedinstvo zajedničkog hranjenja i simboličkog objednog slavlja	35
Sažeci	36
Poglavlje 2. «One noći kad bijaše izdan ...»	38
<i>Prijetnja ne dolazi samo izvana, nego i iznutra</i>	
Sudionici u pashalnom objedu: ugroženi izvana, ali složni – sudionici Večere Gospodnje: ugroženi izvana i opasni samima sebi	38
Je li Isusova Večera bila pashalni objed ili običan židovski objed?	41
Kako često trebamo slaviti Večeru Gospodnju?	43
Sažeci	45

Poglavlje 3. «... uze kruh, zahvali Bogu, razlomi kruh, dade ga učenicima i reče: Uzmite i jedite! ...»	46
<i>Zahvalno proslavljanje Boga i uzajamno prihvaćanje među ljudima ne smiju se odvojiti jedno od drugoga</i>	
Zašto je Večera Gospodnja više od zahvale, «euharistije»	46
«Kad se riječ spoji s elementom, nastaje sakrament.» I Augustinova i Lutherova pogriješka?	48
Zašto je Večera Gospodnja više od obreda uzajamnog prihvaćanja i simbola jednakosti	50
Isusova objedna slavlja i proslavljanje Stvoritelja	51
«Darovi stvorenja» kruh i vino: mogu li se zamijeniti drugim «elementima»?	53
Sažeci	54
Poglavlje 4. «Stoga, tko god jede kruh ili pije čašu Gospodnju nedostojno ...»	55
<i>Ako Bog bezuvjetno prihvaća ljude, čak i neprijatelje zajednice ... Kako se može spriječiti zloraba Večere Gospodnje?</i>	
Što kazuje neugodan govor o «nedostojnom jedenju i pijenju» i o okupljanju «na sud»?	55
Prvi primatelji Isusove Večere Gospodnje: Juda, «koji ga izda»; Petar, «koji ga zaniječe»; apostoli, «koji ga napustiše i pobjegoše»	56
Bezuovjetno prihvaćanje: Večera Gospodnja ne smije se zloupotrijebiti za moralnu i crkvenopravnu kontrolu!	57
U čemu se sastoji «nedostojno jedenje i pijenje» u Korintu?	58
Kako se «dostojno» slavi Večera Gospodnja? Sukob između «prihvaćanja slabih» i održanja kulturne forme: kad prividno sporedne pojedinosti poput groždanog soka, vlastitih čaša i hostija postaju znakovima uzbune	62
Sažeci	64
DIO 2	65
Večera Gospodnja – slavlje prisutnosti Isusa Krista	
Poglavlje 5. «Ovo je tijelo moje! ... Ovo je krv moja!»	66
<i>Zagonetna Kristova «stvarna prisutnost» u Večeri Gospodnjoj</i>	
Dosada stečene djelomične spoznaje o Kristovoj «stvarnoj prisutnosti»	66
Jedinstvo pomirenja s Bogom i pomirenja među ljudima (usp. poglavlja 1 i 3)	66
«Tijelo i krv»: najkonkretnije zamjetljiva životnost i najdublja životna snaga	67
«Tijelo i krv» i međusobno «dijeljenje» darova stvorenja, kruha i vina (usp. poglavlje 3)	67
Kristova «osobna prisutnost»: kako je luteransko-reformirani razgovor o Večeri Gospodnjoj izašao iz slijepe ulice	68
O produbljenju govora o «osobnoj prisutnosti»	70
Povratak stvarnoj prisutnosti: smisao osobne prisutnosti Isusa Krista i punina njegove osobe u prepoznatljivoj izvjesnosti	72
Sažeci	74

Poglavlje 6. «Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete ...»	76
<i>Što otkriva naviještanje Kristova križa pri slavlju Večere Gospodnje</i>	
Može li se «stvarna prisutnost» Isusa Krista u Večeri Gospodnjoj odvojiti od «stvarne prisutnosti» njegova predavanja i njegove smrti na križu?	76
Naviještanje Kristove smrti kao predočavanje njegova križa	78
Križ kao otkrivenje grijeha i izgubljenosti svijeta i Božje patnje	79
Večera Gospodnja i žrtva: splet problema koji se treba rasplesti	81
1. «Okajanje» je događanje spasenja (H. Gese; B. Janowski)	82
2. «Žrtva» je uvijek samoodricanje, ali ne nužno «viktimiziranje» (S. Brandt)	83
Sažeci	84
Poglavlje 7. Smrt Kristovu navješćujete «dok on ne dođe»	86
<i>Nada u potpuno otkrivenje Božje u cijelome stvorenju</i>	
Zašto imamo teškoće zamisliti Kristov «dolazak»	86
Vladavina Isusa Krista i kraljevstvo Božje u dolasku su	86
Večera Gospodnja kao «objed kraljevstva Božjeg» i kao «nebeska liturgija»	90
Sažeci	91
Poglavlje 8. «Ovo činite meni na spomen!»	93
<i>Zašto Večera Gospodnja nije obična večera spomena. Spomen na Krista kao dar Duha Svetoga i kao kulturna moć</i>	
Ne samo: za vaše sjećanje na mene	93
«Kolektivni spomen» kao kulturna moć	93
Živ kulturni identitet i kanonski spomen na Isusa Krista	95
Pozvani u Kristov spomen	96
Sažeci	97
DIO 3	98
Večera Gospodnja – slavlje Crkve svih vremena i svih dijelova svijeta, slavlje mira i novog stvaranja i radosno proslavljanje Trojedinog Boga	
Poglavlje 9. «Za vas se daje!» - «Za mnoge se proljeva!»	99
<i>Zajednica okupljena sada i ovdje i ekumenska Crkva svih vremena i dijelova svijeta</i>	
Krajnja izvjesnost – ekumenska univerzalnost koja nadilazi razlike epoha	99
Jamče li ordinirani crkveni službenici primjereno slavljenje Večere Gospodnje?	
Kako reformacijske crkve mogu odgovoriti na opravdane brige predreformacijskih crkava?	102
Trebaju li i djeca sudjelovati u Večeri Gospodnjoj?	104
Sažeci	106

Poglavlje 10. Oslobođanje od moći grijeha – ili očuvanje za život vječni?	107
<i>Ekumenska kontroverza koja na početku trećega tisućljeća još stoji na putu prema zajedničkom slavlju Večere Gospodnje</i>	
Otpuštenje grijeha – залог vječnoga života	107
Bolne ekumenske razlike uza sve ono zajedničko	107
Crkva pomilovanih grješnika? Zašto reformacijske crkve ne uspijevaju zastupati svoja teološka stajališta?	110
Posljedice za euharistijsko zajedništvo	112
Sažeci	113
Poglavlje 11. «Mir Božji s tobom» – «Idite u miru!»	115
<i>Večera Gospodnja kao slavlje očuvanja, oslobođanja i obnove</i>	
Pomirenje i pozdrav mira prije, poslije ili pri samome slavlju Večere Gospodnje?	115
Višedimenzionalnost mira	116
«Mir Božji s tobom!» - «I s tobom!» Prihvaćanje mira stvorenja	116
«Kriste, Jaganjče Božji – daj nam svoj mir!»	117
«Bog mira neka vas posvema posveti ...» - «Idite u miru!»	117
Sažeci	118
Poglavlje 12. «U ime Boga, Oca i Sina i Duha Svetoga!»	119
<i>Prisutnost i djelovanje Trojedinoga Boga u Večeri Gospodnjoj kao izvor duhovne obnove</i>	
Od usredotočenja na Isusa Krista do usredotočenja na živoga Trojedinog Boga	119
Zahvalnost stvaralačkomu, odžavalačkome i novostvaralačkom Bogu	120
Spomen Isusa Krista – spasonosnog, raspetoga, uskrslog i Onoga koji dolazi	121
Zaziv oživljavajućega, oslobođajućeg i uzdižućega Duha Svetoga	122
Vječno bogati Bog u siromaštvu Večere Gospodnje	123
Sažeci	125
DODATAK: «Dokumenti rastućeg suglasja» crkava u pitanjima Večere Gospodnje na globalnoj razini od 1931. do 1990., po kronološkom redosljedu izjava	126
POGOVOR I ZAHVALA	131
O ENCIKLICI «Ecclesia de eucharistia» Pape Ivana Pavla II. od 17. travnja 2003.	133
O AUTORU	136

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Ova knjiga o Večeri Gospodnjoj / euharistiji čvrsto se temelji na biblijskim tekstovima kao svojim polazištima. Od Drugoga vatikanskog koncila zanimanje za biblijsko-teološko utemeljenje i provjeravanje duhovne spoznaje više nije povlasticom protestantske teologije. Štoviše, na tome je temelju počivalo plodno ekumensko sporazumijevanje u kršćanskome svijetu u drugoj polovici 20. stoljeća. Iako ova knjiga ne prikriva činjenicu da je njezin autor protestantski teolog, karakterizira je otvorenost za uzajamno ekumensko učenje. Drago mi je da su to u cijelome svijetu potvrdile i recenzije s rimokatoličke strane. Zajednice različitih tradicija i vjeroispovijesti, koje su u potrazi za istinom, ovdje se pozivaju na razmišljanje o onome što se događa pri Večeri Gospodnjoj, te na pripremu i primjereno slavljenje tog sakramenta. Ova knjiga želi pomoći u napredovanju malim koracima na putu prema ekumenskome miru. Između zajedničkog krštenja i zajedničke eshatološke «nebeske gozbe», Večera Gospodnja slavlje je Crkve koja je na putu. Strategija odgađanja zajedničkog slavlja u neku daleku budućnost, u kojoj će biti razriješena sva teološka pitanja među vjeroispovijestima, ne odgovara naravi njegova ustanovljenja od strane Isusa Krista.

Vrlo mi je drago što se ova knjiga sada pojavljuje i u hrvatskoj javnosti, nakon što je Teološki fakultet «Matija Vlačić Ilirik» započeo s objavljivanjem važnih klasika i udžbenika, stvarajući tako ozračje ekumenskog razgovora i uzajamnog učenja jednih od drugih. Trebali su se razabrati i protestantski glasovi kako bi čujnim postalo višeglasje ekumenske egzistencije te kako bi se i u znanstveno-teološkome smislu zajednički počelo postavljati pitanje o istini. Danas u svijetu živi dvije milijarde kršćana, od čega su polovica pripadnici Rimokatoličke crkve, pri čemu i u toj polovici kršćanskog svijeta sve više raste utjecaj karizmatskog pokreta. Na svim su stranama nužni ekumenski otvoren stav i spremnost na učenje kako bi se Božja istina mogla očitovati, te kako bi se njome mjerile i usmjeravale naše crkvene i ljudske orijentacije i oblici života. Pritom zajedničko traženje istine potrebuje plodnu suradnju u međunarodnoj znanosti i u ekumenskoj Crkvi.

Srdačno zahvaljujem prevoditelju, uredničkom timu i nakladniku, te posebice dr. Lidiji Matošević koja je potakla pripremu hrvatskoga izdanja ove knjige.

Heidelberg, ljeto 2006.

M. W.

UVOD

Što se događa pri Večeri Gospodnjoj?

Jedan od vrhunaca kršćanskog života – ili prije
«žalosni domjenak» (Kant)?

Večera Gospodnja: promatrana izvana

Što se događa pri Večeri Gospodnjoj? Čudno pitanje! A što bi se događalo? – Ljudi zajedno sjede ili stoje. Obično u nekom prostoru za bogoslužje. Mole i pjevaju. Zatim se izriču drevne riječi, također i riječi iz Biblije. Najčešće ih izgovaraju pastor, pastorka ili svećenik. Riječi iz Biblije, koje se pojavljuju u svakom slavlju Večere Gospodnje, glase otprilike ovako:

Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh, zahvalivši razlomi i reče: Ovo je tijelo moje – za vas. Ovo činite meni na spomen. Tako uze i čašu po večeri govoreći: Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi, koja se za vas prolijeva na otpuštenje grijeha. Ovo činite kad god pijete, meni na spomen.

Potom svatko od prisutnih dobiva komadić kruha, a u mnogim crkvama i gutljaj vina ili grožđanog soka. Sve završava blagoslovom. Pri Večeri Gospodnjoj ne događa se ništa drugo!

Takav odgovor na pitanje «što se događa pri Večeri Gospodnjoj?» nije pogrešan. Naprotiv, on sažeto opisuje ono što se može vidjeti izvana. Doduše, on ne kaže ništa o smislu takva slavlja. On također ne kaže ništa ni o tome zašto kršćanske crkve Večeri Gospodnjoj pripisuju tako veliko značenje. Zanimljiva i teška duhovna i teološka pitanja ostaju po strani. Zagonetni iskazi, koji mnogima danas zvuče čudno ili odbojno, ostaju nejasni (tijelo moje – za vas; moja krv koja se za vas prolijeva; otpuštenje grijeha; meni na spomen).

Ali jednostavan i izvanjski opis ne pruža odgovor na posve jednostavna, a također i sasvim izvanjska pitanja koja mnogi često postavljaju. Na primjer:

- Kako često slaviti Večeru Gospodnju?
- Treba li samo jedna osoba dijeliti kruh i vino, ili ih u tome treba sudjelovati više, ili čak svi prisutni?
- Zašto se u mnogim crkvama Večera Gospodnja slavila i bez okupljene zajednice, ili se to i danas čini?
- Zašto se u jednoj crkvi dijeli kruh, u drugoj pak kruh i vino, a u nekoj trećoj smjesa kruha i vina?
- Smiju li se upotrebljavati samo kruh i vino – ili, primjerice, i mlijeko i med ili voda i jabuke?
- Zašto većina crkava Večeru Gospodnju nikad ili samo rijetko slavi u obliku pravoga objeda?

- Smije li se – ili u određenim uvjetima i mora – pojedine ljude isključiti iz Večere Gospodnje?
- Smiju li i djeca slaviti Večeru Gospodnju?
- Zašto neke crkve žele slaviti Večeru Gospodnju u zajedništvu s drugim crkvama? Zašto se neke crkve pri Večeri Gospodnjoj uskraćuju od zajedništva s drugim crkvama? I koje su crkve pritom u pravu i dosljedne?

Prema tome, odgovor na pitanje «što se događa pri Večeri Gospodnjoj?», a koji bilježi samo ono što se može vidjeti izvana, nedostatan je i nezadovoljavajući, premda nije neistinit.

Večera Gospodnja: «Izvor i vrhunac crkvenog života?»

Slavlje Večere Gospodnje u različitim se kršćanskim crkvama ovog svijeta različito naziva. Rimokatolička crkva govori o misi, o svetoj pričesti ili o euharistiji. Naziv euharistija, što znači «zahvala», prošlih godina sve češće upotrebljavaju i protestantske crkve, osobito u ekumenskim razgovorima i dokumentima. Inače to slavlje nazivaju Posljednjom večerom ili i Večerom Gospodnjom. Doduše, govor o večeri «Gospodnjoj» danas izaziva prigovore, ne samo među mnogim ženama i feminističkim teologinjama. Pravoslavne crkve govore o «liturgiji», ili se služe riječju «sinaksa» što znači «zbor» ili okupljanje zajednice. Povrh toga ima još nekoliko drugih imena za slavlje Večere Gospodnje (o tome usp. osobito poglavlje 3).

Usprkos različitim nazivima, sve kršćanske crkve ovoga svijeta suglasne su da time označavaju *jedno te isto slavlje*, čije utemeljenje apostol Pavao u 1 Kor 11, 23-26 opisuje ovako:

23 Doista, ja od Gospodina primih što vama predadoh: Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh,

24 zahvalivši razlomi i reče: "Ovo je tijelo moje – za vas. Ovo činite meni na spomen."

25 Tako i čašu po večeri govoreći: "Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi. Ovo činite kad god pijete, meni na spomen."

26 Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete dok on ne dođe.

Iako se sve kršćanske crkve i vjerski pokreti pozivaju na zajedničko utemeljenje Večere Gospodnje, ipak su se razvili različiti oblici toga slavlja. Ta različitost mogla bi u načelu poticati na kreativnost i obogaćivati. Ali bila je shvaćana kao razorna i vodila je sukobima koji su otežavali ili čak onemogućavali zajedničko slavlje. Kršćanske crkve – same u sebi te u svojoj vjerodostojnosti prema van – trpe zbog tih razlika.

Zato su, osobito u posljednja tri desetljeća dvadesetog stoljeća, velike kršćanske crkve i vjerski pokreti radili na zajedničkim izjavama o naravi i značenju Večere Gospodnje. Postoje mnogobrojne «bilateralne» zajedničke izjave «na globalnoj razini»

u kojima su anglikanci i luterani, reformirani i pravoslavni, metodisti i rimokatolici, pentekostalne crkve, evangelikali i druge kršćanske skupine i crkve došli do zajedničkih spoznaja o Večeri Gospodnjoj.¹

Te zajedničke izjave načelno se slažu u tome da Večera Gospodnja ima vrlo veliko, čak izvanredno značenje za životnost, jedinstvo i obnovu crkava. One naglašavaju:

- Večera Gospodnja je najviši izraz jedinstva Crkve.
- Večera Gospodnja je izvor i vrhunac crkvenog života.
- Večera Gospodnja je temelj i kriterij za obnovu Crkve.
- U Večeri Gospodnjoj obnavlja se zajedništvo vjernika s Kristom.
- U Večeri Gospodnjoj obnavlja se jedinstvo članova Crkve u Duhu Svetome.

U takvim izjavama slažu se ne samo pravoslavni, rimokatolici i anglikanci.² Isto tvrde i luterani, reformirani, metodisti, kao i mnogi teolozi i teologinje crkvene prakse, teološke znanosti i crkvenog vodstva.³ Uprkos različitim nazivima za slavlje Večere Gospodnje te uza sve druge razlike, velike crkve zapanjujuće su jedinstvene u onome što se tiče utemeljenja i načelno velikog značenja Večere Gospodnje. Ali to se veliko značenje ne može jednostavno otčitati s vanjskog događanja slavlja Večere Gospodnje. Što se dakle događa pri Večeri Gospodnjoj – povrh onoga što se može vidjeti izvana?

Zašto je Večera Gospodnja izvor i vrhunac života Crkve? Zašto joj se pripisuje snaga obnove? Zašto se *upravo Večerom Gospodnjom* obnavlja zajedništvo Crkve s Kristom? Na takva pitanja uvijek se uzvračalo i uzvraća se: *u Večeri Gospodnjoj prisutan je uskrsli i uzvišeni Isus!* Od prisutnosti Uskrsloga i Uzvišenoga proistječu sva ta snaga i učinci. Ali ta tvrdnja najprije samo pojačava zbunjenost.

- Ne tvrdi li se također da je uskrsli i uzvišeni Krist prisutan u naviještanju Crkve?
- Nije li Krist svoju prisutnost zajamčio i ondje «gdje su u njegovo ime okupljeni dvoje ili troje?»
- Nije li obećao svoju prisutnost i među «najneznatnijom braćom i sestrama» i u njima?

Što je, dakle, posebno kod Večere Gospodnje?

Budući da je osim toga Kristovo uskrsnuće i uzvišenje mnogim «modernim ljudima» teško ili nemoguće objasniti, čini se da samo iz jedne nejasnoće upadamo u drugu.

¹ Takozvani «tekstovi o konsenzusu» objavljeni su u dvama velikim zbornicima: *Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene*, ur. Harding Meye i dr., Bonifatius/Lembeck: Paderborn/Frankfurt, sv. I (1931-1982), 2. izd. 1991; sv. II (1982-1990), 1992. O pojedinačnim tekstovima o konsenzusu i načinu citiranja usp. «Dodatak» u ovoj knjizi. Kratke izvatke i preglede kao i dobre teološke komentare nudi Eckhard Lessing, *Večera Gospodnja* (Bensheimer Ökumenische Studienhefte 1), Vandenhoeck: Göttingen 1993 (u sljedećem citirano: Lessing, *Večera Gospodnja*).

² Usp. npr. Moskovsku izjavu 1976 [A-P], I 85; Bonn 1979: Jedinstvo Crkve i mjesne crkve [SK-P], I 40; Salisbury 1979 [A-RK], I 146; Zaključno izvješće 1981 [A-RK], I 137; Izjava 1984 [SP-RK], II 572.

³ Usp. među ostalim Dublinsko izvješće 1976 [M-RK], I 437; Kristova prisutnost 1977 [R-RK], I 506 i 508; Večera Gospodnja 1978 [L-RK], I 278, 279 i 283; Duhovna služba u Crkvi 1981 [L-RK], I 339.

No čak i kad bismo i «modernim i prosvijećenim ljudima» mogli razjasniti – a ova će knjiga to pokušati – što znači: ovdje je prisutan uskrsl i uzvišeni Krist! ipak odmah slijede daljnja pitanja, bar kod onih kojima su poznate pojedinosti Večere Gospodnje.

- Zašto, ako je Krist ovdje prisutan, vjernici u Večeri Gospodnjoj trebaju činiti nešto «njemu na spomen»?
- Zašto trebaju baš u Večeri Gospodnjoj «naviještati» Kristovu smrt?
- Zašto pritom iščekuju njegov dolazak?
- Kakva je to čudnovata «prisutnost» – prisutnost nekoga tko je umro, a koga se ujedno i iščekuje?
- Zašto se Crkva u događanju Večere Gospodnje snaži i obnavlja na način koji izgleda tako nejasan?

Pred nama se, dakle, iza tako jednostavno opisiva izvanjskog događanja Večere Gospodnje i iza tvrdnje: *Večera Gospodnja ima izvanredno značenje za životnost, jedinstvo i obnovu crkava*, otvara labirint pitanja i problema.

Žalosna i ohrabrujuća osobna iskustva

Što se događa pri Večeri Gospodnjoj? Na to sam pitanje godinama ostajao bespomoćan. Premda sam studirao teologiju, te iako sam ordinirani teolog i sad već više od trideset godina svakodnevno u istraživanju i naučavanju intenzivno razmišljam o problemima vjere, dugo nisam nalazio zadovoljavajući odgovor na to pitanje. Moja bespomoćnost nije proizlazila samo iz teoloških pitanja sadržanih u Večeri Gospodnjoj. Ona se uvijek pojavljivala i kad se radilo o samom slavljenju Večere Gospodnje.

Veliki je filozof Immanuel Kant Večeru Gospodnju općenito, a posebno riječi o izdaji Isusa i njegovu izručenju nazvao «žalosnim domjenkom».⁴ Tu sam njegovu ocjenu – što se tiče načina slavljenja Večere Gospodnje – mogao na žalost i predobro shvatiti. Slavlje jedinstva Crkve, svečanost njezina krijepljenja, učvršćivanje zajedništva «Krista s njegovima» i meni se često činilo samo nekim «tužnim domjenkom». Na osnovi tih iskustava mogao sam dobro razumjeti dojam koji su izražavale feminističke teologinje: «U našem intelektualiziranom, spritualiziranom i klerikaliziranom kršćanstvu koje su obilježili muškarci postoji obred koji nas podsjeća na nešto zaboravljeno, osjetilno, tjelesno. Nasuprot tome, tradicionalna slavlja Večere Gospodnje odaju prije škrtoš, suhoparnost, opsjednutost smrću ili žalovanje Velikoga petka». Doduše, ne mogu se složiti s apstraktnim suprotstavljanjem «intelektualno/duhovno – osjetilno/tjelesno» i ponekad paušalnom kritikom tematiziranja «grijeha» i «žrtve» – ali svakako mogu s kritikom moralizatorskog razumijevanja grijeha i pogriješne predodžbe o žrtvi okajnici (o tome usp. osobito poglavlja 2, 6 i 10).⁵

Večera Gospodnja kao «žalosni domjenak»: sjećam se bogoslužja Večere Gospodnje u poslijeratnom Berlinu, kada su ljudi u mračnim crkvama velikih gradova čekali u

⁴ I. Kant, *Der Streit der Fakultäten*, Werke, Suhrkamp XI, 305 (A 53).

⁵ *Frauenarbeit der evangelischen Landeskirche in Württemberg* (ur.), *Wir Frauen und das Herrenmahl*, Stuttgart 1996, 5.

dugim redovima da bi primili kruh i vino. U tome se nije moglo prepoznati Isusovo zajedništvo za stolom. To je više ličilo čekanju u redovima pred trgovinama koje prodaju robu u nestašici. Ili, posljednjih godina vidim kako se održavaju slavlja Večere Gospodnje poslije redovnog bogoslužja, za koje mi se nameće samo izraz «misa u zakutku». Bogoslužja u kojima se gotovo cijela zajednica razišla prije Večere Gospodnje u mojim su očima često imala neugodan svršetak. Većina bi otišla kući. Nekolicina bi se nakon toga još okupila oko oltara – na Večeru Gospodnju kao «dodatno bogoslužje». Iako je redovno bogoslužje bilo lijepo i radosno – sad je gotovo uvijek vladalo nekako potišteno raspoloženje. Ponekad se još jednom molio Očenaš, još se jednom udjeljivao blagoslov. Zar «redovno» bogoslužje nije bilo kako treba? Ili je tek ovo sad bilo «pravo» bogoslužje? Treba li to biti «najviši izraz jedinstva Crkve»?! Tu jednostavno nešto nije bilo u redu!

Iz crkava u Sjevernoj Americi, koje sam u mnogome doživio kao osobito žive i uzorne, ostala su mi u sjećanju slavlja Večere Gospodnje na kojima su ljudi jednostavno ostajali sjediti u crkvenim klupama. Kao u avionu, na okruglim pladnjevima bili su im nuđeni komadići kruha i male plastične čaše s vinom. Ono što bi po crkvenim proglasima trebao biti «vrhunac» u životu Crkve tu mi se činilo kao otužno «dno» u životu inače cvatućih i krajnje živih zajednica. Sjećam se i mnogih situacija u njemačkim i međunarodnim ekumenskim bogoslužjima koje su me se žalosno dojmile, a u kojima su se rimokatolički kršćani s neugodom odmicali od ponuđene «čaše novog Saveza» i zaobilazili je. Ili se također prisjećam pojedinih slavlja Večere Gospodnje koja su se raskošno pripremala povorkom klerikâ i impresivnim liturgijskim napjevima. No potom jedva da je itko prihvatio poziv na blagovanje! Slavlje Večere Gospodnje po mojem je shvaćanju završilo prije nego je doista i počelo.

Posebno me rastužilo jedno okupljanje pri Večeri Gospodnjoj koje sam doživio u Rusiji. Slavlje je počelo demonstrativnim *navlačenjem* zastora između zajednice i klera. Priprema Večere Gospodnje i blagovanje klera očito se trebalo odvijati bez promatranja od strane zajednice, a o sudjelovanju da i ne govorimo. Napoljetku su klerici izašli iza zastora, s posudama u rukama, u kojima se nalazila kašasta smjesa kruha i vina, koju su dugim žlicama gurali u usta vjernika – do isteka zaliha. Nije bilo: *uzmite* i jedite! Nije bilo: za sve ima *dosta* – ma koliko puta morali lomiti kruh! Dojam je bio: hranjenje nezrele djece (kojoj se doista pritom pridržavao ubrus)! Doduše samo one koja su se dovoljno brzo probila naprijed.

Dugo nisam govorio o takvim dojmovima. Nisam li previše popuštao svojim osobnim osjećajima? Jesu li me pokretali samo subjektivni dojmovi? Nije li tu bila riječ o običnim pitanjima ukusa? A o pitanjima ukusa, znamo, može se raspravljati dugo i bez rezultata. Jedni slave Večeru Gospodnju ovako, drugi onako ili još drukčije! Ono što jednima smeta, to se drugima sviđa, ili im je bar prisno. Ono što u jednom vremenu, u jednom dijelu svijeta djeluje slavljenički, pobožno i vedro – to u nekom drugom vremenu i drugom dijelu svijeta plaši i odbija! Nije li to neosporno? Zašto se nisam mogao pomiriti s tim relativizmom?

Bilo je mnogo dobrih suprotnih iskustava, koja su doduše prije bila «suprotni osjećaji». Doživio sam mnoga slavlja Večere Gospodnje u različitim zajednicama, u Njemačkoj i drugim dijelovima svijeta, na bogoslužjima različitih vjeroispovijesti, koja su mi se činila kao sve samo ne kao «žalosni domjenak». Mislio sam da ondje nešto

osjećam, da bar fragmentarno i u naznakama imam iskustvo «zajedništva svetih i otpuštenja grijeha». Uza svu trajnu teološku nesigurnost, osjećao sam nešto od okupljene, okrijepljene, na svomju putu ojačane, bratske zajednice Isusa Krista. «Božji mir širi se svijetom!» – «Kristovo tijelo neka te sačuva za život vječni!» Takve mi se izvave na mnogim slavljima Večere Gospodnje doista nisu činile apstraktnim religijskim tvrdnjama ili pobožnim floskulama. Na još nejasniji način, ali koji se mjestimice ipak činio i uvjerljivim, imao sam dojam: ako se ispravno razumije i ispravno slavi, Večera Gospodnja nešto je posve drugo od «žalosna domjenka». Ovdje se doista okrjepljuje Kristova Crkva. Ovdje se događa to da ljudi doživljavaju Božju životnost, pomireni, u zajedništvu koje oslobađa. Ovdje se osjeća «prisutnost Duha Božjeg». Odvija se stvaralačko događanje. Pri Večeri Gospodnjoj događa se nešto što je teško odrediti, ali je elementarno važno! Ali što je to bilo?

Kao što dugo nisam mogao objasniti zašto su me neka slavlja Večere Gospodnje rastužila, jednako tako ne bih mogao jasno govoriti ni o pozitivnim iskustvima. Što bi značilo «Večera Gospodnja, ispravno shvaćena i ispravno slavljena», ako nisam u stanju izraziti to razumijevanje? Naravno, bili su mi poznati mnogi klasični i noviji teološki izvodi o temi «sakrament i Večera Gospodnja», za koje mi se činilo da «nekako» pogađaju ono što je točno i važno. Ali oni mi ipak nisu pružali odgovor na pitanja: što je doista važno i presudno kod Večere Gospodnje? Kako se Večera Gospodnja slavi i odvija u skladu sa svojom nakanom? Štoviše, činilo mi se da oni ta pitanja više potiskuju u drugi plan nego što bi na njih odgovarali.

Postupno više nisam mogao podnijeti uobičajenu priču o tome da se ovdje jednostavno radi o nekom «misteriju», o nekom «otajstvu». Ta mi se priča uvijek činila više izrazom zbunjenosti, problemi su se njome samo prikivali. Objašnjenje, koje mi je spontano sinulo, da ovdje postaje i jest prisutan «Krist osobno» naposljetku me također sve manje zadovoljavalo. Nisam više nalazio odgovora na kritiku da se takvim tvrdnjama ne postiže teološka jasnoća, već upravo suprotno. Izjave kao «Krist je darovatelj i dar» ili priča o «otajstvu» nisu mi pomogli da dođem ni do kakve suvise spoznaje.

Dakle, ni moji pozitivni dojmovi i iskustva nisu mi mogli pomoći. Nisu mi omogućili da stvorim jasan sud o različitim oblicima slavlja Večere Gospodnje. Zašto sam neka slavlja osjećao kao «žalosni domjenak», gotovo kao rastakanje, ili kao izraze jedne bolesne, dezorijentirane ili vlastohlepne Crkve?⁶ Zašto sam s drugih slavlja Večere Gospodnje odlazio «u svakodnevicu svijeta» utješen, osnažen i pun nade? Jesu li moja pitanja bila pogriješno postavljena? Jesu li moja očekivanja bila zablude? Jesam li sve to promatrao previše emocionalno i subjektivno? Jesam li bio teološki prezahtjevan? Jesam li pristupao vjerskim sadržajima i bogoslužju pun štetne opsjednutosti znanjem?

To stanje moje zbunjenosti posve se neočekivano promijenilo. Za jedno predavanje u Heidelbergu i za simpozij «Nada u kraljevstvo Božje i odgovornost za svijet» u

⁶ Rainer Volp, Liturgik. Die Kunst, Gott zu feiern, sv. 2: Theorien und Gestaltung, Gütersloher: Gütersloh 1994, 1186, s pravom kaže: «Simbolički čin koji je zamjetljiv u davanju i uzimanju, blagovanju i pijenju, moljenju i govorenju može razotkriti čitav sjaj i čitavu bijedu Crkve».

Princetonu morao sam se iznova posvetiti tematici uskrsnuća Isusa Krista. Proučavajući biblijske tekstove o uskrsnuću prvi sam put – doduše izdaleka – naslutio kako bih mogao razumjeti Večeru Gospodnju. Tko se ne želi opterećivati opisom tog prilično strmoga uspona može odmah prijeći na prvo poglavlje.

Zazorna zbiljnost uskrslog Isusa Krista kao ključ za razumijevanje Večere Gospodnje

Večera Gospodnja usredotočuje nas na zbiljnost uskrslog Isusa Krista i pomaže nam da tu zbiljnost shvatimo. Doduše, čini se da tim iskazom samo skačemo iz tave u vatru. Jer teškoće razumijevanja toga što se događa pri Večeri Gospodnjoj već su dovoljno velike. Ali još su veći problemi koje mnogi imaju sa «zbiljnošću» uskrslog Isusa. Istražimo li razloge tih teškoća, pokazuje se sljedeće:

- Uvijek se iznova u povijesti kršćanstva Isusovo uskrsnuće shvaćalo kao puko fizičko oživljavanje.
- Uvijek se iznova «istinsku vjeru» htjelo prepoznavati upravo u spremnosti razumijevanja uskrsnuća kao fizičkog oživljavanja.
- No uvijek se iznova i kritiziralo izjednačavanje uskrsnuća i oživljavanja.
- Uvijek se iznova dovodilo u pitanje uskrsnuće uopće, jer se uskrsnuće razumijevalo samo kao Isusovo oživljavanje, a oživljavanje se nije moglo smatrati mogućim.
- Uvijek su se iznova sumnje u uskrsnuće povezivale s Pavlovom izjavom: «Ako pak Krist nije uskrsnuo, uzalud je doista propovijedanje naše, uzalud i vjera vaša». Na temelju toga uvijek se iznova zaključivalo: uskrsnuće kao oživljavanje nije vjerodostojno – dakle kršćansko je naviještanje prazno, a kršćanska vjera besmislena!

No je li izjednačavanje uskrsnuća i oživljavanja ispravno? Izazivaju li biblijski tekstovi doista dojam da je uskrsli Isus Krist sa svojim apostolima, sa ženama koje su ga slijedile, ili s drugim ljudima živio onako kao Isus prije Uskrsa?

Postoje tri skupine novozavjetnih tekstova od kojih se možemo nadati točnijim spoznajama o Isusovu uskrsnuću: 1. izvješća o praznom grobu, 2. izvješća koja svjedoče o uskrsnuću na osnovi svjetlosnih ukazanja, i 3. izvješća koja povezuju uskrsnuće s izravnim susretima s Uskrslim. Što ta izvješća kazuju o uskrsnuću?

1. Izvješća o praznom grobu

Budući da i kršćanska i židovska strana neupitno podupiru izvješća o praznom grobu (Mk 16, Mt 28, Lk 24, Iv 20) – različito ih, doduše, objašnjavajući – većina istraživača priznaje im «povijesnu utemeljenost». Doduše, jasno se uviđa i to da ona – uzeta za sebe – ne pružaju osnovu za svjedočenje o Isusovu uskrsnuću. Izvješća koja kažu da je grob bio prazan dopuštaju – uzeta za sebe – četiri u *načelu* različita tumačenja:

- a) Grob je bio prazan jer je preduskrsni Isus doista bio oživljen i otišao je na neko nepoznato mjesto. To je tumačenje na koje se poziva većina kritičara uskrsnuća.
- b) Grob je bio prazan jer je tijelo bilo ukradeno i trunulo na nekom nepoznatom mjestu – okolnost koja je tako važna kritičarima poput, na primjer, Gerda Lüdemanna:

«Činjenična izjava o Isusovu truljenju za mene je ishodište sveg daljnjeg bavljenja pitanjima koja se tiču njegova 'uskrsnuća'.⁷

- c) Grob je bio prazan jer se dogodio neki prijelaz koji si ne možemo predočiti.
- d) Grob je bio prazan jer se neki prazan grob zamijenilo s pravim; što je, doduše, mogućnost koju ponekad spominju samo malobrojni tumači.

Sve varijante polaze od toga da je empirijski vidljivo tijelo preduskrsnog Isusa bar privremeno nestalo. Svim je zamislivim tumačenjima praznog groba – od hladno empirističkih (krađa tijela i zamjena groba) do magijskih i nadprirodnih – zajedničko to da pripovijesti o grobu ne pružaju nikakve građe za sudskomedicinske autopsije.

Doduše, činjenica da je preduskrsno tijelo nestalo nije dovoljan uvjet za vjeru u uskrsnuće. *Sâm* prazan grob – i u tome se slažu ne samo gotovo cijela povijest tumačenja, nego i sama biblijska izvješća – još ne budi pouzdanu vjeru u uskrsnuće. Čak ni ukazanja anđela i mladića na praznom grobu s porukom «Gospodin je uskrsnuo!» još ne vode spoznaji o Isusovu uskrsnuću.

Štoviše, biblijski posvjedočene prve reakcije na «prazan grob» s ukazanjima glasnika ili anđela jesu strah i šutnja (Mk 16,8), briga ili javno govorkanje da se radi o krađi tijela (Mt 28,11ff i Iv 20,2) ili pretpostavka da je tvrdnja kako je Isus uskrsnuo puka bapska «tlapnja» (Lk 24,11).

2. Izvješća koja uskrsnuće povezuju sa svjetlosnim ukazanjima

Druga skupina svjedočanstava o uskrsnuću (osobito Pavlovih) govori o svjetlosnim ukazanjima te time isključuje predodžbu o uskrsnuću kao naprosto fizičkom oživljavanju preduskrsnog Isusa (Dj 9,2ff; 1 Kor 9,1).⁸

Mnogi teolozi, primjerice Wolfhart Pannenberg,⁹ pokušali su *sva* svjedočanstva o uskrsnuću svesti na takva svjetlosna ukazanja, nastojeći time zaobići nezgodan problem što se uskrsnuće uvijek iznova zamjenjivalo s fizičkim oživljavanjem. Iz bar tri razloga dokazivali su da je uskrsnuće «povijesna činjenica»:

- a) na događanje uskrsnih ukazanja u velikom vremenskom rasponu;
- b) na činjenicu da ta ukazanja, takoreći disciplinirano, ostaju usredotočena na Isusovo uskrsnuće i ne prelaze u entuzijastično iščekivanje općeg uskrsnuća, što bi, kaže Pannenberg, odgovaralo tadašnjem raspoloženju eshatološkog iščekivanja;

⁷ Usp. Gerd Lüdemann, Zwischen Karfreitag und Ostern, u: Hansjürgen Verweyen (ur.), Osterglaube ohne Auferstehung? Diskussion mit Gerd Lüdemann, Herder: Freiburg/Basel/Beč 1995, 13ff, 25f. Krajnje diferenciranu raspravu o Lüdemannovom stajalištu sada nudi svezak: Hans-Joachim Eckstein i Michael Welker (ur.), Die Wirklichkeit der Auferstehung, Neukirchener: Neukirchen 2002.

⁸ Ali i Gal 1,15f; Fil 3,8 i 2 Kor 4,6 promatraju se kao upute na doživljaj u Damasku i analogna ukazanja.

⁹ O sljedećem usp. Wolfhart Pannenberg, Grundzüge der Christologie, Gütersloher: Gütersloh, 7. izd. 1990, 47ff i 106ff.

c) na činjenicu da su se svjedočanstva o ukazanjima i svjedočanstva o praznom grobu najvjerojatnije raširila neovisno jedna o drugima, što događaju uskrsnuća daje objektivnost.

Ali naizgled elegantno ograničenje uskrsnih ukazanja na svjetlosna ipak je problematično, jer ta ukazanja sama po sebi ne objašnjavaju zašto i kako u njima postaje jasnom veza s čovjekom Isusom. Zato bismo – skromnije – trebali polaziti od pretpostavke da među svjetlosna ukazanja pripadaju i ukazanja koja ni na koji način izravno ne upućuju na neku zemaljsko-tjelesnu osobu, već su se odnosila na neki svjetlosni fenomen «iz visine, s neba». Pritom je važno to što su svjetlosna ukazanja u okviru različitih svjedočanstava o uskrsnuću u svakom slučaju isključivala zamjenjivanje s predodžbama o fizičkom oživljavanju. To doduše nije slučaj kod treće, najsloženije skupine uskrsnih ukazanja.

3. Izvješća koja uskrsnuće povezuju s tjelesnim ukazanjima Uskrsloga u osobnim susretima

Treća skupina tekstova nije zazorna samo za misao i osjećaje modernog doba. Na prvi se pogled čini da ti tekstovi doista govore o oživljavanju. Ali razmotri li se točnije, oni proturječe dojamu da uskrsnuće nije ništa drugo nego oživljavanje. Oni nam približavaju čudesnu «utjelovljenost» i utjelovljenu prisutnost.¹⁰

S jedne se strane kaže: Uskrsli susreće «svjedokinje i svjedoke» u prepoznatljivu obličju. Oni ga *razaznaju* očima, ušima i rukama.

Mt 28,9 govori o tome da žene koje sreću Uskrsloga dodiruju njegova stopala. Lk 24,30 izvješćuje da Isus apostolima koji leže za stolom lomi kruh. Po Lk 24,39 Isus poziva apostole da dotaknu njegove rane. Po Iv 20,27 taj poziv upućen je nevjernomu Tomi. Osobito zaoštreno naglašava Lk 24,41: «I dok oni od radosti još nisu vjerovali, nego se čudom čudili, on im reče: 'Imate li ovdje što za jelo?' Oni mu pruže komad pečene ribe. On uzme i pred njima pojede.»

S druge pak strane, ti tekstovi sasvim jasno poručuju da je pri susretu s Uskrslim uvijek riječ o *ukazanju*. Usporedno s naglašavanjem prepoznatljiva obličja Uskrsloga, oni kažu: pri susretu s Uskrslim imamo posla s ukazanjem.

Mk 16,12 kaže: «nakon toga ukazao se u drugome obličju». Mk 16,14 i drugi tekstovi upućuju na iznenađujuće i naglo ukazanje Isusa Krista među jedanaest apostola koji leže za stolom. U različitim se tekstovima izričito ponavlja da prva svjedočanstva o prisutnosti Uskrsloga nailaze jednako na vjerovanje kao i na *nevjericu*. Kaže se da čak i neki od onih koji se izravno susreću s Uskrslim *sumnjaju*. Recimo, Mt 28,17 izvješćuje kako apostoli, ugledavši Uskrsloga, padaju ničice. Ali se izričito kaže i: «a neki posumnjaše». Slično tome, Lk 24,36 izvješćuje kako «stane Isus posred njih i reče im:

¹⁰ O sljedećem usp. opširnije *Michael Welker*, *Auferstehung, Glauben und Lernen* 9, 1994, 39-49; također u: *H. Müller* (ur.), *Aufstehen, Auferstehen. Auferstehung im Spiegel der Gegenwartskunst*, Hospitalhof: Stuttgart 1998, 101-108. U sličnom smjeru idu i izvodi *Joachima Ringlebena*, *Wahrhaft auferstanden. Zur Begründung der Theologie des lebendigen Gottes*, Mohr-Siebeck: Tübingen 1998.

‘Mir vama!’ Oni, zbunjeni i prestrašeni, pomisliše da vide duha”. I Ivanovo evanđelje slijedi tu “logiku”. U Iv 20,19 i 20,26 naglašava se da Isus dolazi među apostole dok «vrata bijahu zatvorena».

Najupečatljivije se ta *čudesna povezanost prisutnosti u prepoznatljivu obličju i ukazanja* prikazuje u pripovijesti s puta u Emaus. Lk 24,16 izvješćuje da očima apostola kojima Isus pristupa «prepoznati ga bijaše uskraćeno». Lk 24,31 zatim objašnjava ono što je karakteristično za prepoznavanje Uskrsloga: prepoznatljiva prisutnost i nestajanje Uskrsloga pripadaju zajedno. Pošto je Isus razlomio kruh, apostolima se doduše «otvore oči», ali upravo kad ga tako prepoznaju, kaže se: «on im iščeznu s očiju».

Tako izvješća o osobnim susretima s Uskrsnim u mnogo toga proturječe dojamu da uskrsnuće samo ponovno uspostavlja staru preduskrsnu životnost i tjelesnost Isusa Nazarećanina. «Uskrsnuće» – to ne znači: mrtvi Isus ustaje i napušta svoj grob kao da se ništa nije dogodilo. Isusovo uskrsnuće ne vodi jednostavno nastavku zemaljskog života koji je smrću bio samo prekinut. Ono nije puko vraćanje u život prije smrti. Uskrsli ne živi dalje sa svojim apostolima i bližnjima onako kako oni žive i ophode se jedni s drugima. Ni na jednom mjestu u Bibliji nitko ne kaže: «Kako je dobro što si opet ovdje, Isuse!» Naprotiv, susret s Uskrsnim doživljava se kao *Božje otkrivenje, kao teofanija*. Apostoli i žene padaju ničice. «Gospodin moj i Bog moj!», uzvikuje «nevjerni Toma» (Iv 20, 28). I uvijek se iznova kaže: «a neki posumnjaše». Ali o kakvoj se zbiljnosti radi kod tog novog života i te nove tjelesnosti?

Biblijski tekstovi suočavaju nas s napetošću s kojom zdrav ljudski razum ima vrlo velike teškoće, ne samo u današnje doba. (Točnije, današnji *common sense* nema problema s tom napetošću između prepoznatljivosti i ukazanja kad je susreće u medijima. Jer tko bi danas još imao teškoća u tome da čovjeka na ekranu shvati kao «zbijskog čovjeka»?) Biblijski tekstovi o uskrsnuću suočavaju nas s kompliciranim odnosom povezanosti prepoznatljive zbiljnosti i ukazanja Uskrsloga. No kako razumjeti tu napetost prepoznatljive prisutnosti i prisutnosti na način ukazanja? Kako shvatiti novu tjelesnost i životnost uskrsnuća?

Svjedočanstva o uskrsnuću zahtijevaju da se prejednostavne predodžbe o «zbijsnosti» dovedu u pitanje. Ona posve svjesno uvijek iznova otvaraju pitanje jesu li opažanja, kojima su pojedinci vidjeli Uskrsloga, bila samo plod njihove mašte? No ova se svjedočanstva istodobno suprotstavljaju sumnji da su se ljudi pri susretu s Uskrsnim predavali iluzijama. Dakle, tekstovi s jedne strane navode na sumnju da je Isusovo ukazanje bilo iluzija. S druge, oni žele tu sumnju otkloniti.

Time što svjedočanstva o uskrsnuću izražavaju uznemirujući odnos između prepoznatljive prisutnosti i ukazanja Uskrsloga, ona naglašavaju: zbiljnost uskrsnuća *više je od puko prirodnog događanja*. Ta zbiljnost koja nas duboko dotiče, moćnija je od puko prirodnih događanja. Ovdje se ne radi samo o zemaljskom čovjeku koji je bio raspet i ubijen. Ovdje susrećemo uskrslog Isusa koji je prevladao smrt. Ovdje nemamo pred sobom samo zemaljskog čovjeka, koji može biti prisutan samo na jednom mjestu u vremenu i prostoru. Ovdje susrećemo uskrsloga i uzvišenoga Krista koji se «u različitom obličju» i na iznenađujući način može otkrivati i otkriva se na mnogo mjesta

istodobno. Ta zbiljnost uskrsnuća nije ni plod mašte bez uporišta, niti iluzija. O njoj svjedoče mnoge svjedokinje i mnogi svjedoci, u mnogim različitim situacijama. Biblijska svjedočanstva to nazivaju prisutnošću «u duhu». No «u duhu» ne znači: samo u mislima, ili čak samo u iluzijama. «U duhu» znači: u mnoštvu sjećanja, iščekivanja i iskustava.

Prepoznavanje Isusova uskrsnuća nije iluzija jednako kao što to nije ni otkriće pravde ili matematike. Ali taj događaj također nije ni samo otkriće nekoga novog poretka i istine – nego se ovdje samog Isusa Nazarećanina vidi u novom svjetlu. Njegova preduskrsna osoba i njegov preduskrsni život nastavljaju se u uskrsnuću na nov način: izvana gledano, moglo bi se govoriti o kulturno-povijesnom događanju. Ne biološko tijelo, već Isusova osoba i život, koje je to tijelo nosilo, sada u svjedokinjama i svjedocima uskrsnuća traže i nalaze novo tijelo kao nositelja zemaljsko-povijesne egzistencije Isusa Krista. No kako se može objasniti da to nije samo rezultat neke iznenadne psihotične ili zamršene promjene uvjerenja, ili zarazne mašte?

Iz mnoštva svjedočanstava o prisutnosti uskrslog Isusa ne nastaje jednostavno rekonstrukcija onoga «da» njegova dolaska (Bultmann) ili samo rekonstrukcija nekog «Isusova života». Razvija se punina života preduskrsnog Isusa, uključujući i njegove riječi i poslanje te, u svemu tome, bogata i živa spoznaja i proslavljenje njegove osobe u njezinu trajnome djelovanju. Izvješća o uskrsnuću na osnovi susreta s Kristom govore o tome kako Isusova prisutnost budi «živi spomen». Pritom živi spomen nije samo sjećanje, nego i doživljavanje, svjedočenje i iščekivanje. (U nastavku namjerno govorim o «živom spomenu», iako bih mogao reći i «vjera». O tome usp. poglavlje 8.11).

Lomljenje kruha, ožiljci, načini oslovljavanja, tumačenje «Pisama» znakovi su za prepoznavanje prisutnosti Uskrsloga i živi spomen. Od posvećivanja djeci, bolesnima, patnicima i opsjednutima, pa do prihvaćanja isključenih, kršitelja tabua i tabuiziranih u zajedništvo objeda, može se zamisliti još niz daljnjih događanja koja mogu pokrenuti živi spomen Isusa Krista. Ali i «Isusovi simboličko-politički sukobi»¹² s kultom hrama i s Rimskim carstvom kao i slični sukobi mogu, u povijesno analognim konstelacijama, izazvati živi spomen Uskrsloga. Isusovo novo tumačenje Tore i njegovo naviještanje nadolazećeg kraljevstva Božjeg dodaje tom spomenu složena normativna polja. Daljnje religijske dimenzije uključuju se u živi spomen time što Isus pretendira na intimno zajedništvo s Bogom Stvoriteljem i na vlast otpuštenja grijeha. Živi spomen mogao je i može polaziti od takvih karakteristika povijesnog Isusa te zajedničkim djelovanjem različitih sadržaja i formi izraziti životnost i prisutnost Uskrsloga. U Uskrsnome je prisutna cijela punina Isusova života s njegovom stvaralačkom moći. *Božansko čudo nije oživljavanje nekog zemaljskog života, nego prisutnost punine života Isusa Krista u uskrsnuću.*

¹¹ Taj aspekt vjere tako snažno naglašavam kako bih s jedne strane kristološki ispravio zamagljeno i ispražnjeno moderno razumijevanje vjere te kako bih, s druge, već polazeći od križa i uskrsnuća upozorio na dubinu Isusova poziva: ovo činite meni na spomen!

¹² O tome usp. odličan prilog *Gerda Theißena*, Jesus und die symbolpolitischen Konflikte seiner Zeit. Sozialgeschichtliche Aspekte der Jesusforschung, Evangelische Theologie 57, 1997, 378-400.

Ono što je za vanjske promatrače možda samo zanimljivo ili prije nerazumljivo kulturološko postignuće, to je za vjernike sve drugo prije nego luksuz. Jer oni vide kako iz *te* prisutnosti i iz *toga* živog spomena uvijek iznova izrastaju snage koje izražavaju onu zbiljnost koja je u Božjoj namjeri. U prisutnosti Uskrsloga izražava se Božja stvaralačka i novostvaralačka moć i snaga – usred ugrožavajućih društvenih, kulturnih i povijesnih životnih okolnosti. Velika iščekivanja vjere postaju razumljiva kad se uživimo u mnoge nedaće i sukobe u koje je i protiv kojih Isus usmjerio svoju poruku o nadolazećoj Božjoj vladavini. Ona postaju razumljiva ako si predočimo napetosti između Rimskog carstva i kulturnih i religijskih tradicija Izraela, koje, čini se, nisu bile dorasle svjetskoj velesili Rima. Na pitanje, zašto se uvijek iznova polažu tako velika očekivanja u obnavljajuću snagu prisutnosti Uskrsloga i živi spomen, treba odgovoriti prvenstveno u kontekstu raspeća (o tome usp. osobito poglavlja 2 i 6).

Znakovita i napeta zbiljnost Uskrsloga prisiljava nas zapitati se: *kako se možemo odgovarajuće odnositi prema toj kompliciranoj i zazornoj zbiljnosti uskrsnuća? Odgovor glasi: u slavlju Večere Gospodnje!*

Jer Večera Gospodnja usredotočuje se na složeno *prepoznatljivo* predočavanje uskrsloga i uzvišenoga Krista. U Večeri Gospodnjoj kršćankama i kršćanima dana je forma u kojoj uskrsloga i uzvišenoga Krista mogu opažati svim osjetilima. Kristova prepoznatljivost (posredovana davanjem i uzimanjem, blagovanjem kruha i pijenjem vina) uvodi u iskustvo zbiljnosti uzvišenoga Krista. Ujedno se stječe i svijest o granicama onoga što možemo prepoznati. S tim spoznajama ocrtao mi se put za odgovor na pitanje «što se događa pri Večeri Gospodnjoj?»

- Čini se najbolje najprije istražiti one aspekte Večere Gospodnje koji su dostupni općem iskustvu. To se događa u prvom dijelu ove knjige: *Večera Gospodnja – ljudi zahvaljuju Bogu i slave simbolički zajednički objed u ugroženom svijetu*. Pokazat će se da je Večera Gospodnja simbolički objed u svijetu koji je ugrožen i ugrožava samoga sebe, objed u kojemu se slavi pomirenje ljudi s Bogom i pomirenje ljudi među sobom.
- Zatim treba pokušati razumjeti na koji način uskrsli i uzvišeni Krist u tom slavlju postaje «prisutan». To je zadaća drugog dijela knjige: *Večera Gospodnja – slavlje prisutnosti Isusa Krista*. Njegov sadržaj jesu teško razumljiva punina prisutnosti uskrslog Isusa Krista i mnoge danas osobito zazorne teme (predavanje, žrtva, otpuštenje grijeha, Kristov «ponovni dolazak» itd.).
- Polazeći od tih osnova u trećem dijelu objašnjava se zašto Večera Gospodnja u kršćanskim crkvama poprima tako značajno mjesto: *Večera Gospodnja kao slavlje Crkve svih vremena i svih dijelova svijeta, slavlje mira i novog stvaranja i radosno proslavljanje Trojedinog Boga*.

Tijekom istraživanja pokazat će se zašto određeni načini i oblici slavlja Večere Gospodnje djeluju okrjepjujuće, ojačavajuće, svečano i stvaralački, a drugi ostavljaju dojam «žalosna domjenka». Jasne odgovore neće dobiti samo takozvana «velika teološka pitanja», nego i posve konkretna praktična pitanja o slavljenju Večere Gospodnje. No na kojoj osnovi možemo provesti to istraživanje?

Snaga biblijskih tekstova

Pokušavamo li se orijentirati pri traženju odgovora na pitanje «Što se događa pri Večeri Gospodnjoj?», tada su moguća tri polazišta:

- Često raspravljani prilozi reformatora i protureformacije teologiji Večere Gospodnje. Njihova je odlika to što se trude oko *jasnoga međusobnog profiliranja pozicija* crkava i vjeroispovijesti.
- Dokumenti i rezultati ekumenskih rasprava posljednjih desetljeća. Njihova je odlika to što se u njima usred različitih crkvenih tradicija i teologijâ u nastojanju da se razumije značenje Večere Gospodnje intenzivno traži *ono što je zajedničko*. Pritom je razvijen novi stil sporazumijevanja i nove strategije razgovora, tako da možemo govoriti upravo o primjernim *prilozima ekumenskome miru*.
- Najvažniju i naposljetku mjerodavnu osnovu nude biblijska izvješća. Kako reformacija i protureformacija tako i za nas važna ekumenska rasprava u posljednjoj trećini dvadesetog stoljeća ne pozivaju se samo na različite tradicije crkvenog nauka i bogoslužne prakse, nego prije svega na biblijska izvješća. Uvijek se iznova naglašava da «počeci» slavja Večere Gospodnje, kako se o njima svjedoči u Bibliji, moraju biti mjerodavni za sporazumijevanje među crkvama, za crkveni nauk i za crkvenu praksu.¹³ Stoga je preporučljivo i za ovu knjigu izabrati prije svega *biblijsku orijentaciju kao polazište*.

Povrh toga su, kako ćemo vidjeti, biblijske perspektive *bogatije i diferenciranije od drugih polazišta*.

- One naime otvaraju važne perspektive koje čak ni obuhvatne ekumenske rasprave na globalnoj razini nisu ili nisu dovoljno uzimale u obzir (usp. osobito poglavlja 2, 6 i 10).
- One ne čine pogrješku teoretiziranja o aspektima Večere Gospodnje tako što apstrahiraju od slavlja, zajednice, od «postavljanja» Večere Gospodnje «u kontekst crkvenoga života» (usp. osobito poglavlja 3, 4, 8 i 9).
- One toleriraju plodne, kreativne napetosti i razlike ondje gdje su crkveni i teološki sporovi inzistirali na stavu «ili-ili» (usp. na primjer poglavlja 5, 7 i 10).

Zato gotovo sva poglavlja ove knjige izričito prihvaćaju perspektive biblijskih izvješća i stavljaju ih u središte. Većina biblijskih perspektiva nalazi se i u liturgijama Večere Gospodnje različitih crkava. U svjetlu tih biblijskih perspektiva tematiziraju se reformacijska, predreformacijska ili protureformacijska kao i novija ekumenska pitanja i spoznaje, razlike i zajedništva.

Pritom će ova knjiga pokušati *ne* popustiti jednoj i dalje vrlo raširenoj sklonosti sistematičara i pragmatičara: sklonosti da se biblijske perspektive što brže usklade ili svedu na jedno jedino načelo, jedno pravilo, na neku što jednostavniju i plauzibilniju činjenicu. Naprotiv, treba se pokazati da različite biblijske perspektive, suprotno tom redukcionizmu, tek *zajedno* proizvode jasnu i plastičnu sliku! One upravo u svojim

¹³ Usp. primjerice Windsorska izjava 1971 [A-RK], I 140; Kristova prisutnost 1977 [R-RK], I 503 i 504ff; Večera Gospodnja 1978 [L-RK], I 273 i 274ff; Linski dokument 1982 [WCC], I 545ff.

uzajamnim dopunjavanjima, presijecanjima i čak razlikama, kako ćemo vidjeti, pružaju bogatu, *složenu i koherentnu sliku* događanja Večere Gospodnje. Ta «biblijsko-teološka» metoda, koja oprezno dokučuje mozaik ili mrežu spoznaja, potvrdila se pri istraživanju različitih vjerskih tema.¹⁴ Ona se treba primijeniti i u ovoj knjizi kako bismo odgovorili na pitanje: što se događa pri Večeri Gospodnjoj?

Različite «perspektive» biblijskih izvješća o Večeri Gospodnjoj trebaju se dakle međusobno dopunjavati. Onaj tko isključi neku od tih perspektiva ili više njih, recimo zato što mu se čini da u potrazi za nekim jednostavnim načelom ili kratkim, jednostavnim odgovorom previše svjetla smeta, mora se zadovoljiti iluzijama jasnoće i doista lovi u mutnom. Ali različite perspektive biblijskih izvješća i njihovo zajedničko djelovanje omogućavaju prepoznati i velike napretke ekumenskog sporazumijevanja o Večeri Gospodnjoj u posljednjim desetljećima. Spoznaje crkava, koje su se prije izražavale u suprotnostima, mogu u svjetlu biblijskih tekstova postati prepoznatljive kao različite perspektive na jedan bogat sadržaj vjere. Taj sadržaj vjere istodobno je složen i jasan. On je uza svu jasnoću tako bogat i plodan da se ne može izraziti nekom jednostavnom kratkom formulom.

Na putu kojim je krenula ova knjiga mnoga će stajališta različitih crkava, štoviše većina onih koja su se nekada učvršćivala kao razlike *jednih protiv drugih* te su vodile uzajamnom odbijanju, dospjeti pod nadsvođujuće perspektive. Ona će postati prepoznatljiva kao uzajamna obogaćenja u zajedničkoj potrazi za istinom. Postaje jasno da *razlike* nisu jednostavno nešto loše, već da *mogu biti plodne*, da ne moraju voditi u sukobe, nego da uz određene pretpostavke mogu predstavljati *stvaralačke suprotnosti*.¹⁵ U nastojanju da u razlikama pokaže te stvaralačke suprotnosti, ova knjiga nastavlja putem kojim su o temi «euharistija i Večera Gospodnja» u posljednjih nekoliko desetljeća krenuli ekumenski razgovori na globalnoj razini.

Od sukobâ između velikih crkava do ekumenskog sporazumijevanja o Večeri Gospodnjoj

Promatran izvana, tijekom Večere Gospodnje čini se jednostavnim, ali događanje koje se pritom odvija složeno je i bogato. Mnoge od raspri koje su se u prošlosti odvijale između velikih crkava mogu se objasniti bogatstvom tog događanja. Uvijek su se iznova pojedini aspekti i momenti složenog događanja naglašavali na račun drugih aspekata i

¹⁴ Usp. – osim priloga uz temu uskrsnuća koji je naveden u bilj. 10 – na primjer *M. Welker*, *Gottes Geist. Theologie des Heiligen Geistes*, Neukirchener: Neukirchen-Vluyn 1995; *isti*, *Das Reich Gottes*, *Evangelische Theologie* 52, 1992, 497-512; o metodičkom postupku usp. *isti*, *Art. Biblische Theologie. Fundamentaltheologisch, Religion in Geschichte und Gegenwart*, sv. 1, 4. izd., Tübingen 1998, 1549-1553; *Bernd Oberdorfer*, *Biblisch-realistische Theologie*, u: *Sigrud Brandt/isti* (ur.), *Resonanzen. Theologische Beiträge. Michael Welker zum 50. Geburtstag*, Foedus: Wuppertal 1997, 63-83.

¹⁵ Veliki matematičar, prirodosnanstvenik i filozof Alfred North Whitehead više je puta upozoravao na zadaću filozofije, umjetnosti i znanosti da razlike i sukobe pretvaraju u stvaralačke suprotnosti. Usp. *M. Welker*, *Universalität Gottes und Relativität der Welt. Theologische Kosmologie im Dialog mit dem amerikanischen Prozeßdenken nach Whitehead*, Zweite, um ein Sachregister erweiterte Auflage, Neukirchener: Neukirchen-Vluyn 1988; *Michael Hampe*, *Alfred North Whitehead*, Beck: München 1998.

momenata. Na taj su način nastajale iskrivljene slike, i to iskrivljene slike Večere Gospodnje i iskrivljene slike o stajalištima drugih crkava.

Ekumenski razgovori velikih crkava o Večeri Gospodnjoj u posljednjim desetljećima dvadesetog stoljeća dijelom su razmrsili to klupko sukoba, te ga dijelom iza sebe i ostavili. Nastalo je novo podneblje u kojemu su se različita shvaćanja crkava o Večeri Gospodnjoj sjedinila – međusobno se dopunjavajući – u diferencirano opažanje jednoga bogatog i živoga vjerskog sadržaja. Pritom se istine koje su pojedine crkve prepoznavale nisu načelno žrtvovala ni izdavale, već su se samo jasnije izrazile. Za novo je podneblje mjerodavan bio nov stil u razgovorima, koji se može karakterizirati na sljedeći način:

1. Svi ekumenski razgovori o Večeri Gospodnjoj posljednjih desetljeća počinju *pitanjem o relativnim zajedničkim točkama* u teološkoj spoznaji i crkvenoj praksi. Razlike koje još ostaju promatraju se u svjetlu traženih i pronađenih zajedništava u teologiji i praksi.¹⁶
2. Ako se dosadašnji sukobi i uzajamna odbacivanja promatraju u svjetlu onoga što je relativno zajedničko, onda postaje mogućim *suptilno i višeslojno ophođenje s povijesnim razlikama*. Neke razlike mogu se posve odbaciti, jer se pokazuju *kao lažne ili kao povijesno zastarjele*. Druge razlike sada se opažaju *kao plodne različite perspektive ili kao korisne napetosti* koje omogućavaju bolje shvatiti složenost i životnost zajedničkog sadržaja vjere.¹⁷ Razlike koje naposljetku još ostaju svakako se u svjetlu onoga što je zajedničko i plodnih suprotnosti mogu činiti osobito spornima i opterećujućima. No te razlike u tom svjetlu *moгу se smatrati i izazovima za ustrajnim nastavljanjem potrage za daljnim i dubljim sličnostima*.¹⁸

¹⁶ U tome je na međuprotestantskom i njemačkome govornom području uzor svakako bio luteransko-reformirani razgovor o Večeri Gospodnjoj, koji je počeo u zajedničkoj nevolji u doba Ispovijedajuće crkve, a nastavio se poslije Drugoga svjetskog rata te se proširio na druge europske zemlje. Miljokazi na tom putu bili su: zaključci Drugog zasjedanja četvrte Konfesionalne sinode Evangeličke crkve staropruske unije u Halleu 1937. godine (*Gerhard Niemöller* [ur.], Die Synode zu Halle 1937. Die zweite Tagung der vierten Bekenntnissynode der Evangelischen Kirche der altpreußischen Union. Text – Dokumente – Berichte, Göttingen 1963 [u nastavku citirano: *Niemöller*, Synode zu Halle 1937]), Arnoldshainske teze o Večeri Gospodnjoj iz 1957. s «Objašnjenjima» uz te teze iz 1962. te Leuenberška konkordija iz 1973. Arnoldshainske teze o Večeri Gospodnjoj iz 1957. i «Objašnjenja» uz njih iz 1962. dokumentirani su u: Das Mahl des Herrn. 25 Jahre nach Arnoldshain. Ein Votum des theologischen Ausschusses der Arnoldshainer Konferenz, Neukirchener: Neukirchen-Vluyn 1982 (citirano: Arnoldshain). Konkordija reformacijskih crkava u Europi (Leuenberška konkordija) iz 1973. objavljena je u *Rudolf Mau*, Evangelische Bekenntnisse. Bekenntnisschriften der Reformation und neuere Theologische Erklärungen, sv. 2, Luther: Bielefeld 1997, 289ff (u nastavku citirano: Leuenberg); o tome usp. odličan uvodni prikaz: *Lessing*, Abendmahl, 19-41 (usp. bilj. 1).

¹⁷ Pritom je posljednjih godina često bila mjerodavna jedna nova biblijsko-teološka orijentacija: «Kad se dosegne neko jasno razumijevanje pluralističke biti novozavjetnog kršćanstva ..., sramotno je ustrajati na bilo kakvoj pretenziji na isključivost». Pullachsko izvješće 1972 [A-L], I 72. Takav stav, doduše, prisiljava na jasno razlikovanje pluralizma, raspršene «pluralnosti», individualizma i relativizma. O tome usp. *M. Welker*, Kirche im Pluralismus, Kaiser: Gütersloh 1995.

¹⁸ O tome usp. «modele pretežnog slaganja» izložene u izjavi Jedinstvo pred nama 1984 [L-RK], II 456ff, koji svi uključuju kulturu plodnih razlika.

3. Kako bismo pri utvrđivanju zajedništava i razlika koliko je to moguće izbjegli jednostrane perspektive i prebrza usklađivanja, crkve se obično brinu za to da sudionici u razgovoru i članovi povjerenstava potječu «iz raznih zemalja» te da «predstavljaju širok spektar teoloških korijena».¹⁹

Ekumenski razgovori posljednjih desetljeća u diferenciranom su zajedništvu mogli bolje prepoznati bogato i složeno događanje Večere Gospodnje nego što je to bilo moguće u vremenima naglašenih konfesionalnih prijepora. Na taj način oni predstavljaju *priloge ekumenskome miru* i poseban su blagoslov dvadesetog stoljeća. U nastavku ćemo se baviti tim «prilozima ekumenskome miru». Pokušat ćemo ih razjasniti i dopuniti. Pritom treba imati na umu da Večera Gospodnja, koja se slavi na bezbrojnim mjestima diljem svijeta iz dana u dan, iz tjedna u tjedan, iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu, nije pogonska sila za ekumenski mir jedino u svojoj *liturgijskoj praksi*. I u *teološkom spoznavanju* onoga što se ovdje događa Večera Gospodnja može se pokazati kao izvor «prilogâ ekumenskome miru».

Usprkos ili upravo *zbog* svojega ekumenskog angažmana, ova knjiga ne nijeće svoj protestantski profil, obilježen teologijom reformacije. Ona će – osobito u poglavljima 1, 9 i 10 – polazeći od biblijske osnove uobličiti svoje izvorno reformacijske spoznaje i postaviti ih pred svoje ekumenske partnere. Te spoznaje osobito se tiču *objednog* karaktera Večere Gospodnje, prihvatanja pastoralne odgovornosti zajednice pri njezinome slavljenju, značenja otpuštenja grijeha i problematike uzajamnog gostoprimstva odnosno pripuštanja zajedništvu za stolom. Vjerojatno će predreformacijske crkve te spoznaje teško prihvatiti bez oklijevanja i sumnjičavosti. Ova knjiga ipak pokušava biti otvorenija prema središnjim točkama teologije Večere Gospodnje predreformacijskih crkava nego što je to bilo u mnogim «tipično protestantskim» proglasima i izjavama. Primjeri ove otvorenosti jesu uzimanje u obzir ekumenske dimenzije Crkve nasuprot pukom usredotočenju na «okupljenu zajednicu», pridavanje pažnje odgovornom načinu slavljenja sakramenta, u kontekstu «teologije službe», ili ispravljanje preuskog razumijevanja «Kristova spomena».

U dvanaest perspektiva ova će knjiga približiti bogatstvo Večere Gospodnje i brojne načine na koje ona zrači. No bez obzira na svu hvalu, štoviše «pjesmu nad pjesmama» Večeri Gospodnjoj, naposljetku se mora prepoznati i njezino ograničeno mjesto u krijepljenju Crkve Božjom riječju i Božjim Duhom. Večera Gospodnja važna je točka koncentracije i izvornosti u životu Crkve. Ali njezino slavljenje ni izdaleka ne iscrpljuje nalog i poslanje Crkve. *Upravo ako s dobrim razlozima naučimo cijeniti Večeru Gospodnju, čuvat ćemo se toga da je precjenjujemo*. Od nje ćemo mnogo očekivati. Ali nećemo je preopteretiti očekivanjima i zahtjevima. Time što pokušava dokučiti bogatstvo onoga što se događa pri Večeri Gospodnjoj, ova knjiga ujedno teži i njezinoj trijeznoj prosudbi: ona nije jedini izvor i nije jedini vrhunac u crkvenom životu, ona nije jedina osnova ni jedini kriterij obnove Crkve!

Budući da se ova knjiga ne obraća samo teologinjama i teolozima, nego treba biti općenito pristupačna, poziva se samo rijetko na znanstveno-teološku literaturu i to

¹⁹ Usp. Windsorsku izjavu 1971 [A-RK], I 139.

gotovo samo u bilješkama. Dodatak knjizi – «'Dokumenti rastućeg slaganja' crkava u pitanjima Večere Gospodnje. Razgovori na globalnoj razini od 1931. do 1990.» – treba omogućiti i olakšati snalaženje u obuhvatnome ekumenskom razgovoru. Poglavlja su pisana tako da je moguće «ubacivati» se na različitim temama, problemima i gledištima. *Sažeci* na kraju poglavlja trebaju omogućiti i selektivno čitanje, koje želi informaciju i savjet samo u određenim pitanjima teme «Večera Gospodnja».